

УДК 336.71

В.В.КОСОВ, канд. екон. наук, О.Л.РЯБЧЕНКО, канд. істор. наук,
К.О.БОЙКО, Н.Н.БОГДАН

Харківська національна академія міського господарства

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРІОД ЇЇ РОЗВИТКУ

Розглядаються особливості перебігу реальних макроекономічних процесів, які здійснюються сьогодні в Україні, спираючись на своє бачення їх природи та суті монетарної політики.

В період історичних соціально-економічних зрушень в державі найбільш ефективним критерієм оцінки стабільності економічного розвитку є монетарна політика, яка забезпечується насамперед гнучким, адекватним поточній економічній ситуації регулюванням попиту та пропозицій на національні гроші.

Актуальність даної роботи обумовлена тим, що в період “перестройки” багатьом або майже всім громадянам України довелося здійснити перегляд життєвих цінностей, який виявився настільки глибоким і болісним, що зрештою привів до розпаду соціалістичного табору та притаманних йому органів і механізмів міждержавного співробітництва. Така доля спіткала і Радянський Союз з ліквідацією тоталітарної системи управління суспільством, руйнування планово-розподільчої системи господарювання.

Цей складний період змін в Україні в загальному концептуальному вигляді відображено в роботі [1], але детальні аспекти цього процесу постійно вимагають оновлення і досліджень.

Виходячи з цього, метою даної роботи є дослідження впливу монетарної політики на ефективність соціально-економічних відносин в Україні в трансформаційний період її розвитку.

Пристаючи до подальших досліджень, необхідно виходити з концептуальних положень, які сформульовані Президентом України В.Ющенко: “Шлях пізнання кожен повинен пройти сам. Лише самокритичний аналіз і глибоке самоусвідомлення того, що відбулося, дозволить обрати механізм перетворень, які будуть адекватними історичному вибору народу України, незалежна держава з ринковою соціально орієнтованою економікою. Крім того, накопичений за останні роки значний емпіричний матеріал потребує істотного переосмислення” [1].

Після ліквідації СРСР, а з ним і тоталітарної системи управління суспільства була зруйнована планово-розподільної системи господа-

рювання, яка існувала на всіх щаблях використання грошей. Всі держави, які утворилися на уламках СРСР, обрали шлях до ринку. Свідченням болючості цих проміжних процесів трансформації соціалістичної економіки є: духовне спустошення значної частки суспільства і низький життєвий рівень.

Депресивний стан економіки України є прямим і безпосереднім наслідком зволікання з реформами та численних антиринкових, деструктивних компромісів практично на всіх гілках влади. До того ж, Україна виникла на ґрунті найпотужнішої тоталітарної системи з найдавнішим терміном існування.

Одним з найголовніших суб'єктів в економічних відносинах є гроші, саме про їх функціонування та спроби запобігти девальвації в перехідний для економіки України період і йтиме мова у нашій статті.

В статті ми розглянемо декілька варіантів заміни грошей на існуючі альтернативні форми, в декількох функціях грошей, як то: гроші як засіб обігу, гроші як засіб виміру вартості, гроші як засіб накопичення, які мали місце в Україні перехідного періоду.

В нашому дослідженні будемо визначати гроші як засіб здійснення розрахунку за товари та послуги, як засіб виміру вартості та як засіб накопичення.

Значення грошей як засобу обігу важко збільшити, тому що вони дозволяють відійти від бартерної форми торгівлі. Заміна *бартеру* грошовим обміном відмежує акт продажу від акту купівлі. Тому що людині, яка бажає купити одяг і продати капусту, вже не потрібно здійснювати ці дві операції одночасно, це по-перше, і проводити розрахунки з однією людиною, по-друге.

Грошовий обмін потребує значно менших витрат й часу, ніж бартер. Знизив збитки оберту, гроші стимулювали розвиток торгівлі та спеціалізації й, таким чином впливали на загальний зріст добробуту суспільства. Розвиток вмінь та талантів, який був результатом росту спеціалізації, значно вплинув на зростання загального життєвого рівня.

У перші роки існування незалежної України бартерні операції були дуже розповсюджені. Але це було пов'язане з двома факторами – відсутність фахівців з новим поглядом на нові обрії ринкової економіки та падіння суспільного життєвого рівня, і дуже важко сказати який з цих двох факторів був домінуючим. Тому будемо розглядати їх як дихотомічні процеси. Однак, домінування бартеру, на нашу думку, було пов'язане ще й з високим рівнем інфляції, характерним для перехідного періоду розвитку економіки України. Наприклад, в країнах з виключно високими рівнями інфляції торгівля за допомогою бартеру може бути куди більш приваблива, ніж використання готівкових грошей.

При високих темпах інфляції збитки, пов'язані зі зберіганням грошей для здійснення операцій купівлі-продажу, можуть переважати збитки та незручності бартеру.

Однак, окрім інфляції існують деякі приклади бартерних операцій, які здійснюються і в нормальних економічних умовах. Всілякі додаткові виплати, такі, наприклад, як медичне страхування і страхування пенсій, також являють собою приклад бартеру.

Раціонування. Як альтернатива грошовому обміну або бартеру держава може використати розподіл талонів. Ці талони дають їх володарям право на придбання визначеної кількості різноманітних товарів, таких наприклад, як хліб, м'ясо або бензин. При такій системі в роздрібних магазинах проходить обмін товарів, скоріше, на талони, а не на гроші. За допомогою політики раціонування Уряд може контролювати попит на продукт або на групу продуктів, контролюючи об'єми раціонуємих поставок.

Приклади раціонування й неефективності даного варіанту теж знайшли своє відбиття в економічному розвитку України, на перехідному періоді.

По-перше, дуже важко зробити так, щоб кількість талонів точно відповідала кількості наявного товару.

По-друге, всі системи раціонування в кінці кінців вичерпують себе, в результаті чого талони втрачають свій специфічний характер і стають просто ще одним видом грошей. Розглянемо декілька стадій цього процесу. Перший крок – це обмін талонами. Наступний крок – розвиток ринків (формально нелегітимних, однак, широко розповсюджених), де йде обмін талонів на гроші.

На останній стадії розвитку раціонування проходить вилучення талонів на конкретні товари та заміна їх на універсальні талони з незліченною кількістю пунктів, котрі можуть відповідати стандартним грошовим одиницям.

У такому випадку талон просто стає новою грошовою одиницею. Таким чином ліквідуються останні приманливі переваги раціонування. Залишається лише дискомфорт, що пов'язано з використанням двох видів папірців замість одного.

За допомогою міри вартості вартість речей вимірюється так, як за допомогою кілограмів і метрів вимірюються вага і довжина.

Гроші як міра вартості однорідні, що дуже важливо для виміру та ведення записів щодо здійснюваних операцій. Відображуючи ціни в гривнях і копійках, люди можуть зіставляти та порівнювати вартості різних товарів негайно і без зусиль.

Гроші як вимір вартості не виконують функцію засобу обігу в пе-

ріод швидкої інфляції, яка, наприклад, мала місце в 1991-1995 рр. в Україні. Багато підприємців вели розрахунки в американських доларах, однак грошові операції виконували, використовуючи українську валюту.

Таке розділення міри вартості і засобу обігу – дуже дотепний шлях пристосування до умов швидкої або найшвидшої інфляції. Подібні процеси мали місце і в інших країнах в період гіперінфляції, коли долар США був стандартною мірою вартості, проте національні валюти продовжували виконувати роль засобу обігу. Треба зауважити, що в Україні і сьогодні ще існує практика вказувати ціни на товари та послуги в доларах США, а ні в гривні. Хоча на сьогоднішній день це обумовлено великою кількістю імпортованих товарів та звичкою ніж інфляцією.

Третя функція грошей – бути засобом накопичення, тобто свого роду активом, який зберігається після продажу товарів та послуг і надає його володарю здатність бути споживачем у майбутньому. Гроші є ліквідними. Ліквідним є актив, котрий може бути використовуватися як засіб платежу і має фіксовану номінальну вартість.

Гроші можуть використовуватися як засіб платежу, і оскільки вони виконують функцію міри вартості, то не змінюють своєї номінальної вартості в термінах масштабу цін. Всім іншим видам активів ліквідність притаманна лише в більшому чи меншому ступені. Наприклад:

- короткострокові цінні папери федеративного уряду, наприклад, казначейські векселі – високоліквідні;
- акції та довгострокові облігації, випущені в обіг приватними корпораціями, мають проміжний або середній рівень ліквідності;
- нерухомість є неліквідною.

Хоча здійснена ліквідність грошей робить їх ідеальним засобом накопичення протягом коротких проміжків часу, грошам властивий той недолік, що володарю грошових активів часто приходится жертвувати тим прибутком, який міг бути отриманим при застосуванні менш ліквідних активів. У періоди швидкої інфляції гроші як засіб накопичення втрачають свою привабливість попри їх високу ліквідність. У тих країнах, де має місце гіперінфляція, національна валюта може частково не використовуватися як засіб накопичення, а також як міра вартості. Люди, які не мають бажання витратити національну валюту безпосередньо після її отримання, обмінюють гроші своєї країни на долари США або іншу валюту, тобто монетарна політика відіграє суттєву роль в державі.

Впровадження стабілізаційної монетарної політики зволило українським грошам вистояти під час світової фінансової кризи. Україна

“сповідує” монетаризм, як цілісну філософію ліберального господарювання. Монетаризм не може бути ані позитивним, ані негативним, як, наприклад, не можна вважати за позитивний чи за негативний закон всесвітнього тяжіння Ньютона. Монетаризм виходить з того, що за певних умов держава має можливість досить ефективно впливати на стратегію зростання суспільного багатства, на стратегію змін в економіці шляхом регулювання грошового обігу. Однак, батько сучасного монетаризму М.Фрідмен неодноразово вказував, що монетаризм не є інструмент “точного налагодження” економіки. Точне налагодження забезпечується цивілізованою, добре розвинутою системою захисту прав власника зокрема та споживача у цілому. Причому йдеться не тільки про суто юридичний, а і про реальний захист прав і свобод усіх продуцентів та споживачів економічних благ. Можливо, це й викличе подив, однак, напевно стверджуємо, що вся теорія монетаризму просякнута турботою про створення найкращих умов для всіх економічних агентів суспільства (товаровиробників і споживачів). Але, підкреслюємо, для вільних, добре захищених і, додамо, для високоосвічених і законслухняних економічних агентів суспільства. Саме такі продуценти і споживачі економічних благ здатні змінами у характері своєї економічної активності адекватно реагувати на зміни в попиту та пропозиції грошей. Уповільненість змін у відносинах власності, у бюджетній системі та системі оподаткування, яка є в нашій державі, призвела до того, що грошовий сектор є самотнім лідером реформ, що іноді викликає необгрунтовану критику з боку тих, хто пасе задніх. Наголошуємо: Нацбанк ніколи не фетишизував монетарні механізми, тому що вони не можуть компенсувати невміння (або небажання?) прискорювати реформи, в результаті яких і має сформуватися ліберальне економічне середовище та економічні агенти, які цивілізоване використовуватимуть його (цього середовища) переваги. Однак, становиться очевидним, що створення прагматично прийнятних умов діяльності для всіх економічних агентів суспільства (товаровиробників і споживачів) йде аж занадто повільно. Для України, як нової незалежної держави, це гальмування призводить до надзвичайно болючих результатів. Отже, необхідно у радикальний спосіб прискорити інституціональні реформи, що і робить наш Президент В.Ющенко і ми сподіваємось, що його політика виведе Україну на світовий рівень.

І.Ющенко В., Лисицький В. Гроші: розвиток попиту та пропозиції в Україні. – К.: Скарби, 1998. – 288 с.

Отримано 21.12.2005